

૩.૦ અધ્યયન સંક્રમણ

ડૉ.જગદીશભાઈ આર મહિડા

લાગણીઓ, ટેવો, જ્ઞાન અને કૌશલ્યોનું એક અધ્યયન વિસ્તારમાંથી બીજા અધ્યયન વિસ્તારમાં સ્થળાંતર થવું એટલે અધ્યયનનું સંક્રમણ થયું કહેવાય.

- ⇒ જે વ્યક્તિ ભાષા પર સારું પ્રભુત્વ ધરાવે છે તે સારું અધ્યાપન કરી શકે છે.
 - ⇒ થોર્નડાઈક : સમરૂપતા અને સમાનતા અધ્યયન સંક્રમણની માત્રા અને પ્રકાર પર નોંધ પાત્ર અસર ધરાવે છે. જેને એક પરિસ્થિતિમાંથી બીજી પરિસ્થિતિમાં લઈ જઈ શકાય છે. દા.ત સ્મૃતિ – એક વિષયમાં સ્મૃતિ કરવાનો મહાવરો તેને બીજા વિષયોને પણ સારી રીતે યાદ રાખી શકે છે.
 - ⇒ જડ: અધ્યયન સંક્રમણ એ બીજું કાંઈ નથી એક જાતનું સામાન્યીકરણ છે.
 - ⇒ હિલગાર્ડ: અધ્યયનનું સંક્રમણ ત્યારે જ થાય જ્યારે વ્યક્તિ સંબંધોની સમાનતાને શોધવાના સામર્થ્યને વિકસાવે.
 - ⇒ માનવીના જીવનમાં કોઈ નવું કાર્ય કરીએ , શીખીએ ત્યારે અગાઉ શીખેલ કે મેળવેલ જ્ઞાન આપણને ઉપયોગી નીવડે છે.
 - ⇒ દા.ત ટેનિસની રમત જાણનારને બેડમિન્ટન શીખવામાં સરળતા રહે.
 - ⇒ ઉર્દુ લખવામાં કુશળતા મેળવનારને અરબી લખવામાં ઝડપ આવી જાય.
 - ⇒ સંસ્કૃત વ્યાકરણ જાણનારને ગુજરાતી વ્યાકરણ સરળતાથી અને ઝડપથી શીખે છે.--- આ અસર કે પ્રભાવને મનોવિજ્ઞાનની ભાષામાં અધ્યયન સંક્રમણ કહેવામાં આવે છે.
 - ⇒ કોઈ એક પરિસ્થિતિમાં મેળવેલ જ્ઞાન બીજી પરિસ્થિતિમાં મેળવાતા જ્ઞાનમાં ઉપયોગી બને તેને અધ્યયન સંક્રમણ કહેવાય.
 - ⇒ કોઈ એક પરિસ્થિતિમાં મેળવેલ જ્ઞાન,તાલીમ અને ટેવોનું અન્ય પરિસ્થિતિમાં સ્થાનાંતર એટલે કે અધ્યયન સંક્રમણ કહેવાય.
 - ⇒ વ્યક્તિએ કોઈ એક પરિસ્થિતિમાં કરેલું અધ્યયન બીજા ક્ષેત્રમાં તેના અધ્યયન કે ક્રિયાત્મકતા પર અસર કરે તેને અધ્યયન સંક્રમણ કહેવાય.
 - ⇒ નવા અધ્યયનને સગવડતાપૂર્ણ બનાવે છે.
- સંક્રમણ માટેના એક પરિસ્થિતિના ઘટકો કે તત્ત્વો બીજી પરિસ્થિતિના ઘટકો કે તત્ત્વો સાથે સમાનતા ધરાવતા હોય ત્યારે સંક્રમણની શક્યતા વધી જાય છે.

- ❖ અધ્યયન સંક્રમણનું મહત્ત્વ: સંક્રમણના અભાવે માનવ જીવનને મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે. દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન — દરેક બાબત અઈગથી શીખવી પડે.
- ⇒ સંક્રમણના અભાવે માનવ જીવનને મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે. દરેક વસ્તુનું જ્ઞાન — દરેક બાબત અઈગથી શીખવી પડે.
- ⇒ એક વિષયનું જ્ઞાન અન્ય વિષયમાં ઉપકારક ન બની શકત. બીજા વિષય શીખવા માટે સમય — શક્તિનો વ્યય થાત.
- ⇒ શિક્ષણની પ્રક્રિયા પાંગળી બને. શિક્ષણમાં શીખેલી બાબતોનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ થઈ ન શકત.
- ⇒ શીખવવામાં જે સરળતા હોય છે તેના સ્થાને જટિલતા આવે.
- ⇒ અંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન વિદેશમાં પ્રત્યાયન માટે ઉપયોગી નીવડે.
- ⇒ ભૂગોળનું જ્ઞાન ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ સમજવા માટે, નકશા વાચનનું જ્ઞાન વ્યવહારમાં દિશા શોધવા,
- ⇒ ઈતિહાસના જ્ઞાનથી ભારત કે વિશ્વના ઐતિહાસિક વારસાથી વાકેફ થવા માટે.
- ⇒ નાગરિકશાસ્ત્રના જ્ઞાનથી હક અને ફરજોથી વાકેફ થવા માટે.
- ⇒ સાઈકલ ચલાવનારને મોટરસાઈકલ ચલાવવા માટે ઉપયોગી.
- ⇒ મશીન પર ટાઈપ કરનાર કમ્પ્યુટર પર સરળતાથી ટાઈપ કરી શકે.
- ⇒ ટ્રક ચલાવનારને બસ ચલાવવામાં મુશ્કેલી પડતી નથી.
- ⇒ સંક્રમણથી જ્ઞાનની ક્ષિતિજો વિસ્તરે છે.
- ⇒ સંક્રમણથી ઘણી બાબતો સરળ બને છે. અલગથી શીખવાની જરૂર પડતી નથી. એક વિષયનું મેળવેલ જ્ઞાન સમાન વિષયની બાબતોમાં ઉપયોગી થઈ પડે છે.
- ⇒ ટૂંકમાં એક પરિસ્થિતિમાં મેળવેલ જ્ઞાન, કુશળતા બીજી પરિસ્થિતિમાં જ્ઞાન અથવા કુશળતા મેળવવા માટે ક્યારેક ઉપયોગી તો ક્યારેક બિન ઉપયોગી પણ નીવડે છે. દા.ત. હિન્દી ટાઈપ શિખ્યા હોય છતાં અંગ્રેજી ટાઈપ શીખવામાં મુશ્કેલી પડે.

❖ અધ્યયન સંક્રમણના પ્રકાર:

(૧) હકારાત્મક અધ્યયન સંક્રમણ:

- ⇒ એક પરિસ્થિતિમાં મેળવેલ જ્ઞાન, કુશળતા બીજી પરિસ્થિતિમાં જ્ઞાન અથવા કુશળતા મેળવવા માટે ઉપયોગી થાય ત્યારે હકારાત્મક અધ્યયન સંક્રમણ થયું કહેવાય.
- ⇒ આ પ્રકારના અધ્યયનમાં એક પ્રવૃત્તિનું અધ્યયન બીજી પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગી નીવડે. પ્રવૃત્તિને સરળ બનાવે છે.

⇒ દા.ત. સિતાર વગાડતાં આવડે તેને વાયોલિન શીખવું સરળ રહે છે. સાઈકલ -- સ્કૂટર, સંસ્કૃત વ્યાકરણ – ગુજરાતી વ્યાકરણ સરળ રહે છે.

(૨) નકારાત્મક અધ્યયન સંક્રમણ:

⇒ અગાઉના દેખાવ પછી, અગાઉ મેળવેલ જ્ઞાન પછી પણ હાલના કાર્યમાં અવરોધ લાવે તો તે નકારાત્મક અધ્યયન સંક્રમણ કહેવાય. બીજી પરિસ્થિતિમાં ઉપયોગી ન નીવડે તેવું અધ્યયન.

⇒ ગુજરાતી, હિન્દી કે અંગ્રેજી ભાષા શીખેલાને ઉર્દૂ કે અરબી ભાષા લેખનમાં મુશ્કેલી પડે.

⇒ ભારતમાં ડાબી બાજુ વાહન ચલાવનારને અમેરિકા જેવા દેશોમાં જમણી બાજુ વાહન ચલાવવા માટે મુશ્કેલી પડે.

⇒ એક વિશેષ પ્રકારના કી બોર્ડ પર ટાઈપ કરવા ટેવાયેલને અન્ય કી બોર્ડ પર મુશ્કેલીઓ પડે.

⇒ દા.ત વર્ષના અંત પછી પણ ચેક બૂકમાં આપણે અગાઉનું વર્ષ લખીએ છીએ. મિત્રનો ટેલિફોન નંબર બદલાઈ ગયો હોય છતાં આપણે જૂનો નંબર ડાયલ કરતાં હોઈએ છીએ.

(૩) શૂન્ય સંક્રમણ:

⇒ અગાઉના અધ્યયનની ત્યાર પછીના અધ્યયન પર કોઈ જ અસર થતી નથી તેને શૂન્ય સંક્રમણ કહેવાય. પહેલાં શીખેલું કાર્ય નવા કાર્ય કરવામાં કે શોખવામાં મદદરૂપ ન બને કે અવરોધક બને દા.ત. ક્રિકેટની રમત રમનારને તે કૌશલ્ય કાર ડ્રાઈવીંગ શીખવામાં મદદરૂપ ન પણ બને. અવરોધક પણ ન બને.

⇒ ગણિતનું શિક્ષણ મેળવેલ વ્યક્તિને કાવ્યશિક્ષણમાં કોઈ ફાયદો કે નુકસાન થતું નથી. આમ , સંક્રમણ હંમેશાં ફાયદા કારક હોતું જ નથી ક્યારેક તે વિઘ્નરૂપ કે તટસ્થ પણ હોય છે.